

La presència catalana a Malta (1283-1530)

Autor: Josep Abela
Data de publicació: 02-02-2022

En aquest treball En Josep Abela analitza la influència catalana a les illes de Malta entre els segles XIII i XVI, l'època de major presència política, econòmica i social de la corona catalano-aragonesa a la Mediterrània occidental. Seguidament, l'autor estableix una estadística de la freqüència dels cognoms d'origen català que perduraren en aquest àmbit durant els segles següents fins al segle XX.

S'ha escrit poc sobre la influència catalana a les illes malteses. I aquesta influència està només circumscrita a l'etapa de dominació de la Corona d'Aragó sobre el regne de Sicília a l'edat Mitjana i, en certa manera, també a la Moderna. L'arxipèlag maltès, format per les illes Malta, Gozo i Comino, juntament amb les illes properes de Gerba, Pantelleria, Lampedusa, etc., pertanyia en aquest Regne.

La referida influència s'inicia formalment amb la batalla de Malta, ocorreguda el 8 de juliol de 1283 davant del Castrum Maris, origen de l'actual castell de sant Àngel al port de Malta. La batalla la lliurà victoriosament Roger de Llúria, l'almirall de la flota catalano-aragonesa del Rei Pere II, contra l'almirall provençal Guillem Cornut, vassall del rei sicilià Carles d'Anjou. Llúria, abans de marxar, després de la victòria, deixà un contingent de 200 soldats catalans a la capital, Medina, i uns altres 100 al castell de Gozo per mantenir Malta segura contra nous atacs angevins. I es que aquests pogueren retenir el Castrum Maris fins al febrer de 1284[[1]].

La influència catalana acaba formalment amb la donació que féu l'emperador Carles Ir d'Espanya i Vè d'Alemanya de totes les illes malteses i Trípoli a l'orde religioso-militar de sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. Ho va fer a través de la famosa escriptura: "NOS CAROLUS. V. Di. Fa. Cle. Romanorum Imperator sempre augustus ... etc. ... Yo, el rey")[[2]]. Aquesta donació fou establerta al 1530 a perpetuïtat, amb l'única condició de lliurar cada any al representant del rei un falcó com a símbol de submissió.

Anar a la recerca dels elements d'influència catalana a Malta significa abordar molts camps d'estudi, com la literatura,

l'art, els costums, etc., i sobre tot l'impacte d'aquella en la llengua maltesa. Com que aquesta és una tasca a desenvolupar pels lingüistes i filòlegs, i jo no ho sóc, em centraré en el camp històric. És a dir, em centraré a cercar els cognoms maltesos que mantenen semblança amb els cognoms catalans que havien portat a Malta individus que pertanyien, en el període acotat, a l'àmbit d'influència de la cultura catalana. La gran dificultat es troba a l'hora de discernir si una persona, i amb ella el seu cognom, prové directament de Sicília o de l'àmbit d'influència del català després d'haver passat per Sicília.

¿Com escatir la freqüència actual dels cognoms analitzats? Faré servir una eina que considero molt útil a l'efecte: una base de dades lliure que he trobat a internet i que recull els registres parroquials i notarials de Malta. Es tracta del web www.geneanum.com. Aquesta base de dades abasta registres que van des del 1525 fins al 1943. Disposa d'un potent motor de cerca, el qual permet comptar el nombre de registres de qualsevol nom per cada sexe. A l'annex es troba el full de càlcul amb les dades recollides per cognoms. Segons el cens de 2011, a Malta es registra una població de 417.432 habitants i un total de 19.104 cognoms. El més comú és Borg amb 13.610 individus o 3,3 % del total. Mario Cassar ens informa que només els 25 cognoms més comuns, que son portats per 178.018 individus, fan el 44 % del total de la població[[3]]. Al meu annex de dades s'hi registren un total de 315.910 persones. Borg és el més comú amb 10.548 individus i 3,3 % del total. Els 25 cognoms top fan 126.301 individus o un 40 %. Les dades, sense ser semblants, son coherents en els percentatges.

A causa de la important presència italiana a Malta, els estudiosos sovint es limiten a indicar l'origen sicilià d'un cognom, o en el millor dels casos apuntar l'origen espanyol del vocable. Es el cas del cognom toponímic Monreale [48 + 30[[4]], que menciona Cassar dins dels cognoms habitacionals de Sicília. A la nota 19 de la referència següent es menciona que Monreale pot ser espanyol o francès, i que és un nom de localitats a les províncies de Navarra i Tarragona[[5]], o s'insisteix en el fet que els noms de lloc originaris fora d'Itàlia son majoritàriament espanyols. Així, Cassar es manté en la idea que "les antigues regions que reflecteixen l'edat d'or espanyola estan amplament representades". Ho diu quan tracta la denominació Catalogna [0 + 0], que és el la manera d'anomenar la històrica regió espanyola de Catalunya, o bé Ragonesi, una derivació d'aragonese, 'un nadiu de o immigrant originari d'Aragó'. No obstant això, reconeix que no s'ha d'oblidar la substancial influència dels catalans sobre Itàlia via França entre els segles XI i XIII, ni els forts llaços comercials entre Barcelona i les nacions marítimes italianes[[6]].

'Castrum Maris' al segle XVI. Detall del plànol del llibre Ant. Lafreri, Romae, 1551

En l'estudi dels cognoms maltesos d'origen àrab o grec, Geoffrey Hull analitza les llistes militars entre 1420 i 1480, publicades per G. Wettinger[[7]]. És important indicar que aquestes llistes no inclouen la milícia de Gozo, ni de Birgu (Castrum Maris), puix que aquests llocs tenien la seva pròpia milícia (i probablement per aquest fet no es troba el cognom ABELA a les llistes anteriors)[[8]]. Així, Fiorini afirma que a la documentació maltesa pre-1400 no s'hi troba, com d'origen ibèric, Abela (probablement, el mateix que ABELLA [0 + 6]/ABEGLA [0 + 0]) [[9]]. L'anàlisi de Hull estableix que un 42,15 % dels cognoms son d'origen àrab, quasi tots presents a la Sicília contemporània. Un 17 % son d'origen sícul-grec, un 23,4 % d'origen del sud d'Itàlia a través de Sicília i un 9,5 % de cognoms catalans relativament recents i altres d'ibèrics[[10]]. La conclusió del seu estudi estableix que el pes dels noms no romànics s'intercanvia pel dels romànics, de manera que es genera una progressiva llatinització de la major població de Sicília durant l'última part de domini del període «aragonès» (1282-1409)[[11]].

Un altra dificultat es troba en el fet que molts cognoms maltesos deriven de topònims o noms de lloc originaris d'Itàlia, dels quals deriven igualment cognoms catalans. Tenim el cas de Massa [61 + 48], un nom de lloc força comú a Itàlia, que deriva del llatí 'munt', 'parcel·la', coincident amb l'antic provençal i català mas[[12]]. O el cas de Cardona [257 + 264], una ciutat catalana a prop de Barcelona. El nom data d'època pre-romana i probablement te el mateix origen que Cortona [0 + 0][[13]].

Aquests són, entre els cognoms maltesos ?els que Stanley Fiorini indica en el seu treball sobre les connexions sicilianes?, els que trobo amb més possibles influències catalanes[[14]]: Blanco [3 + 4] es troba a Agrigent; Bonavia [386 + 437] no es troba a Sicília, però concorda molt bé amb cognoms del segle XIII que tenen a Sicília el prefix Bono: Cassar indica que és un nom personal italià, però Hull el considera de bona traçabilitat catalana[[15]]; VAGNOLO [3 + 6] el troba a Sicília al 1282, casualment la data de la invasió catalana d'aquesta illa. Fiorini no fa aquí referències explícites a la presència catalana. Wettingen diu que Calleja [1.635 + 1.698] es probablement d'origen grec, seguint G. F. Abela[[16]] i donat que Calleya apareix ja el 1277 en una llista de noms i cognoms, poc abans de la invasió catalana, ben bé podria ser correcta aquesta suposició, subscrita igualment per Fiorini[[17]]. Vella [4.144 + 4.259] no és d'origen àrab: pot ser ve del català 'vella' o italià 'vela'[[18]]. Però la poca presència del cognom a Catalunya en comparació a Itàlia, i fins i tot a Malta mateix, em fa pensar en un origen italià. Em reforço en aquest argument pel fet que G. F. Abela, qui porta Vella com a cognom matern, no en fa cap referència com a possible cognom d'origen català, ans al

contrari, fa menció de la “Lingua de’ Cavalieri Italianii”[[19]]. Wettinger, al seu treball sobre l’origen dels cognoms maltesos, en cap cas fa menció de la llengua catalana. Al final parla de llengües Indoeuropees, com són el llatí, el grec, l’espanyol, el sicilià i l’italià-toscà ?però sense mencionar el català?, així com de semítiques: l’àrab i l’hebreu[[20]]. Només hi trobo una referència indirecta quan ell diu que BORG [5.257 + 5.291], el cognom més estès a Malta, te una àmplia ocurrència a Europa, especialment a Suècia i a Espanya (BORGIA [4 + 11])[[21]].

El millor treball que he conegut fins ara sobre el tema que tracto aquí és l’article de Fiorini sobre la influència espanyola en la Malta tardo-medieval[[22]]. El primer català que Fiorini esmenta és Ugo de CAMBRILIS [0 + 0], el qual obté al 1283 un salconduït del rei Pere el Gran per exercir la funció de mitjancer entre el rei i els angevins que encara mantenien el seu poder al Castrum de Malta[[23]]. Amb tota probabilitat es tractaria d’un membre dels senyors de Cambrils, qui des del segle XII mantenien dominis a l’actual comarca del Baix Camp. Un d’ells va rebre al 1264 favors del rei Pere el Gran “... a canvi de l’obligació d’equipar galeres per a les empreses navals”[[24]]. Però, a Malta, ja no en resta cap indici. Un altre cas català, el qual s’aborda més avall, seria FERRANTI [10 + 14][[25]].

Al 1308 Lukina de Malta, hereva del títol de comte de Malta[[26]] es casa amb el preeminent noble català Guillem Ramon I de MONCADA [1 + 2]. Aquest Moncada es va distingir en el servei a Frederic III de Sicília. Ho va fer com a comanador de la milícia cristiana a Sicília i Tunis[[27]]. Frederic era de la nissaga reial catalana, germà de Jaume II d’Aragó, amb qui tingué certes divergències. La rama siciliana dels Moncada actuarà bàsicament a Sicília. L’hereu Guillem Ramon II de Moncada bescanvia el comtat de Malta pel d’Augusta a Sicília[[28]]. La seva germana Clara es casà amb Ferrer (Ferrarono) d’Abella al primer terç del segle XIV, qui actua només als seus feus de S. Filippo d’Agirò, Milazzo i Oliveri a Sicília[[29]]. Un parent llunyà seu (nét de 3a. generació), Ramon d’ABELLA [0 + 6], tindrà una actuació destacada a Malta a finals del segle XIV[[30]].

Entre el 1316 i el 1320 Arnau de Solimella fou el castlà de Castrum Maris,[[31]] i principal oficial reial a Malta i Gozo[[32]]. Es tracta clarament del català Arnau Solivella, com confirma la carta de Jaume II d’Aragó de 1321 a Elisabet de Sicília, comtessa d’Empúries i filla de Frederic II de Sicília: “... Encara·us fem saber que n’Arnau Solivella e n’Andreu de Joff, missatgers del rey en Frederich, car frare nostre e pare vostre, són venguts a nós, ...”[[33]]. Actualment, només es troben quatre referències a SOLIVELAS [1 + 0], SOLIVERS [2 + 0] o SOLIVELES/SOLIVALES [1 + 1], totes del segle XVIII, que podrien ser descendents d’Arnau Solivella.

Després del 1320, en mig de les rivalitats entre les faccions catalanes i llatines que dividiren els potentats sicilians, el feu o comtat de Malta fou concedit a diferents plançons sicilians del casal de la corona catalano-aragonesa, començant pel primer comte de la Malta catalana Guillem, el seu germanastre Alfons Frederic i el fill d’aquest, Pere Frederic d’Aragó, fins que al 1350 Lluís de Sicília determinà que Malta i Gozo: “... a petició de llurs habitants, foren incorporades de nou al reial «demanium»”. Així, s’interrompia el govern d’uns comtes catalans a Malta[[34]]. Es interessant comprovar que, malgrat tota aquesta influència, no resti quasi cap presència del cognom d’ARAGONA [2 + 2] a Malta. El 1345 el rei de Sicília autoritzà al cònsol català a Messina nomenar un vice-cònsol a Malta i Gozo. Políticament, la corona de Sicília continuà amb la pràctica de cedir les illes com a comtat[[35]]. Però d’acord amb Luttrell, “... durant la major part del segle XIV, els contactes hispànics foren més aviat limitats. Alguns dels tres-cents catalans deixats a Malta i a Gozo per Roger de Llúria el 1283 podien haver-s’hi establert. Hi havia una certa activitat econòmica catalana a les illes, però és dubtós que els catalans nomenessin mai abans del 1345 el vicecònsol de Malta i de Gozo que en aquest any foren autoritzats a nomenar[[36]]”.

Els noms personals, com ARNALDO [2 +2], ANSALDO [2 + 2] indueixen a pensar en algun tipus de llengua romànica medieval, mentre que els ben consolidats noms dinàstics són inconfusibles, com RUGGERIO [1 + 1] o FEDERICO [7 + 5][[37]]. Una altra evidència catalana de principis del segle XIV es troba en SCIRIHA [8 + 8], l’origen del qual prové de Xèrica, probablement el cognom d’un dels 300 soldats catalans que va deixar Roger de Llúria a Malta i Gozo[[38]]. El 1399 Simon Sciriha i la seva muller Priscinda reclamen al rei Martí que els retorni una vinya a Zurrieq i un tros de terra a Marsa[[39]]. Segons Fiorini, Jaymucius i Berenguarius CATALANO [15 + 22], que eren terratinents a Gozo cap al 1368 i 1374, eren segurament de la península ibèrica[[40]]. També, serien d’origen català els cognoms amb el prefix In-, Im-, derivats dels articles personals En, Na, com seria el cas d’Ingallines (Bernardus Ingallines fou castlà de Castrum Maris entre 1398-99)[[41]]. Incorovaia, Imblay, Ingarau, Indalmau, dels quals, però, no es troben vestigis als registres matrimonials. Fiorini apunta que els cognoms com IMBROLL [99 + 71] i INGUANES [54 + 81] estan presents avui dia a Malta[[42]]. Del primer cal esbrinar quin tipus d’origen català té. I això per a veure si prové de En Brull. Del segon en parlo més avall.

Al 1365 Francesc Ros projectava viatjar de Sardenya a Malta per tal de rebre d’Arnaldo Cirera, habitant a Malta, tres peces de tela[[43]]. No trobo cap referència a cap Cirera. ¿Podrien ser ROS TESTAFERRATA [1 + 1] i ROS NIGRO [1 + 0] reminiscències de Francesc Ros? Cassar registra només Ross com a nom de lloc i nom personal anglès i escocès. Això no obstant, apunta que el cognom Ros(s) apareix al cens diocesà (Status Animarum) de Malta de 1687. Per tant,

evidenciaria en certes instàncies locals una ascendència no britànica.

Entre 1356 i 1372 fou capità, justicier, secretus i castlà de Malta Jacobus de Peregrino. Aquest Peregrino es casà amb Margarida d'Aragó, de la casa reial, i es convertí de facto en el senyor de les illes[[44]]. El comanador Abela consigna la família com PELLEGRINO [26 + 25], i l'anomena antiquíssima i noble, sense indicar-ne l'origen[[45]]. Cassar apunta devers el sobrenom Pellegrini, d'origen italià, com a conseqüència del cognom Pellegrino, però indica el fet que aquest està registrat entre els membres de la guarnició de Roger de Llúria que conquistà Malta el 1283[[46]].

El català de Mallorca, Bernat Sesportes o PORTOS [0 + 0], aliat del rei Frederic IV (1355-1377) de Sicília, estava exempt de taxes pel transport de gra de Sicília a Malta. En una ocasió, al 1376, el mercader que portava gra en els vaixells de Sesportes al Castrum Maris fou un altre mallorquí, Antonio GRASSO [22 + 10][[47]].

En la convulsa època dels quattro vicari a Sicília, a la segona meitat del segle XIV, ?Artale ALAGONA [2 + 2], aragonès, Manfredi Chiaramonte, Francesco Ventimiglia i Guglielmo PERALTA [11 + 9], aragonès?[[48]], sembla que el control de les illes de Malta i Gozo caigué en mans de Manfredi Chiaramonte, el vicari més poderós. En el seu testament, de 1390, s'intitulava comes Melitevi. L'arribada de Martí duc de Montblanc a Sicília al 1392 per assegurar el predomini català i les reclamacions del seu fill Martí el Jove i la seva esposa Maria, reina de Sicília, modificà la situació. El duc de Montblanc concedí al 1393 les illes a Artale d'ALAGONA [2 + 2], nebot del difunt vicari homònim[[49]]. Però el d'Alagona es rebel·là contra el domini reial, tant a Malta com a Sicília. Segons relata G.F. Abela, en els 5 a 6 anys fins al 1397 la població de Malta havia de resistir la violència i severitat de les hosts de Guglielmo Peralta, d'Artale d'Alagona i de Guillem Ramon de Moncada[[50]]. Així, com explica Luttrell, "vers la fi del 1394 el duc de Montblanc hi envià Raimondo Abella, sense èxit, a qui havia confiat dues galeres in corso, per tal de recuperar d'Alagona Malta i Gozo, ..."[[51]]. Aquest enviat no serà cap altre que Raimondo ABELA [1210 + 1297], qui serà l'origen d'aquest llinatge a Malta[[52]]. En 1393 es fan unes instruccions per a Peri FERRANTI [10 + 14] (també es troba com a FERRANTE [6 + 0]), català de València, sobre un galió abandonat pel seu connacional Hug de Santa Pau. Altres possibles cognoms catalans que indica Fiorini son PRADES [0 + 0] o SURIA [3 + 1][[53]].

Els monarques tenien la potestat de nomenar el responsable de la seu episcopal de Malta. Això és el que va passar amb el clergue català Johannes de PINO [9 + 1]. Al 1393 Martí el Vell proposà de Pino per a la seu episcopal[[54]]. Al 1398 un altre clergue català, Antonius Blasi, lluitava també per la seu episcopal[[55]]. ¿Podria ser aquest l'origen del patronímic BLAS [5 + 0] per tal com no he trobat referències de Blasi?

Finalment, les confiscades Malta i Gozo foren concedides al 1396 com a marquesat a Guillem Ramon III de Moncada, net de l'hereva natural, Lukina de Malta. Però aquest també es rebel·là i fou destituït a finals de 1397[[56]]. Així, i a petició expressa de les ciutats malteses (universitat), les illes passaren al reial demanium. Els defensors de la corona foren recompensats amb feus: "... un feu confiscat fou concedit pel febrer de 1398 a Arnaldus Gueraldus civis civitatis Barchinone"[[57]]. La pervivència de Gerau, tal vegada en GERAULO [2 + 0] a Malta és merament testimonial. I no es troba cap registre per a Guerau o Gueraldus. ¿Podria ser GERADA [169 + 165], més freqüent, una evolució de Gerau, així com insinua Wettinger, quiafirma que podria provenir del patronímic Gerardu?[[58]]. Per a Mario Cassar pot ser d'origen italià: una forma sincopada del femení Gerarda[[59]].

Cap al 1398 el Castrum Maris fou novament lliurat a les mans reials per mitjà del català Bernardus INGALLINES [0 + 0] com a castlà, amb companyia de setanta homes al seu servei, entre els quals vint catalans, qui al 1399 pujaran a trenta amb el també català Laurencio CAVALCANTE [2 + 7]. Aquesta praxi de premiar catalans pel seu bon servei al rei continuava sent popular. Al 1398 foren concedits a Ferrando De PODIO [0 + 0] totes les possessions alodials que havien pertangut a un rebel de Palerm. He trobat un registre matrimonial del 1636 de Francesco PODIGLIA, espanyol. Podria ser-ne un descendent? A la mort d'aquest De Podio Pedro Intriglolu rebé una tercera part de les possessions confiscades pels serveis prestats a Catalunya i per seguir el rei a Sicília. Bertrandus LANZA [15 + 14], un patró de galió català, va estar involucrat a aquella època en una disputa amb un vaixell venecià[[60]].

Guerau DESGUANES [1 + 0] fou enviat pel rei Martí en 1405 a Malta per cobrar taxes. Hauria vingut directament de Catalunya per a establir-se a Malta. ¿Podria ser l'Angaraus Desguanes, que fou castlà de Castrum Maris entre 1403-09?[[61]]. Es veu que té una presència testimonial, però gràcies a un estudi molt acurat d'En Jordi Bilbeny sabem que es tracta de la família INGUANEZ [85 + 28] o INGUANES [54 + 81], d'important ascendència a Malta[[62]]. El fill de Gerau Desguanes, Antonio, ja apareix com a baró. "Antonius de Isguanes fou un dels sis terratinents majors de Malta el 1408"[[63]]. Guanyà la preeminència a Malta gràcies al seu matrimoni amb la filla única de Francesco Gatto, el cavaller que ajudà el rei de Sicília Martí a restablir el domini reial de les illes[[64]]. Aquest baró fou també castlà de Castrum Maris: entre 1426-28[[65]]. Una altra de les famílies aragoneses, catalanes o castellanes que dominaren l'escena política de Malta al segle XV fou GUEVARA [3 + 2], DE GUEVARA [22 + 28], o la més extensa derivació DEGUARA [128 + 166][[66]]. A pesar de tenir aquest nom un origen asturià, com en el cas dels DE NAVA [3 + 4], s'ha

de considerar el fet que també son ben presents a Catalunya. Caldria un estudi acurat per esbrinar quin fou l'individu amb aquest cognom o quins foren els individus amb aquest cognom que, per primer cop s'assentaren a Malta. Així, és significatiu l'apunt del comanador Abela. En descriure les armes del Guevara, diu: "... e nella Vittoriosa al frontespitio di quella di Santa Maria de Monserrat insieme con l'arme Desguanez, cô una memòria di fotto, dell'anno 1462 ...".[[67]]. S'ha de tenir molt en compte, també, que Desguanes és ben català, com s'indica en aquest paràgraf.

Al 1408 el rei Martí ordena que es restitueixi, sota pena, la prohibició de comerciar amb catalans, que hom havia imposat al mercader català Micheli de VILLANOVA [9 + 8] i al seu soci Johannes Vallussia[[68]]. CALAVÀ [3 + 1] era viceportolà de Malta el 1437 quan va tenir problemes per la compra d'un esclau negre, que va traspassar al mercant català Guillelmo SERRA [30 + 31][[69]].

Aquests en són només alguns exemples d'una quantitat major de documents que aporta Fiorini, referent a personatges catalans, els quals actuaren a Malta durant els segle XV i XVI. La manca de disponibilitat dels documents citats ha estat el motiu de no plasmar-los en aquest treball, feina que quedarà pendent de realitzar.

D'acord amb Luttrell, coincidint amb l'arribada dels Trastàmara a la Corona d'Aragó, els reis no consideraven els seus súbdits com a Aragonesos, Catalans o Sicilians, sinó com els seus naturals. I hauria estat molt difícil fer-ho d'altra manera. Així, per exemple, molts barons sicilians eren aragonesos o catalans de nom i d'origen, amb llaços familiars i possessions a diferents territoris. Al segle XIV a Malta van haver-hi pocs espanyols o Spaniards, com els anomenen els historiadors maltesos; és al segle XV quan Malta era de veritat aragonesa, en el sentit de catalana: "There were few Spaniards in fourteenth century Malta; it was in the fifteenth century that Malta was most truly Aragonese"[[70]]. Tenim els casos del virrei de Sicília Antonio de CARDONA [257 + 264], qui al 1421 prometé a l'assemblea de ciutadans de Medina observar els seus privilegis i prerrogatives a canvi de la seva fidelitat[[71]]. O el virrei Guillem Ramon de MONCADA [1 + 2], qui al 1396 fou reinstaurat en el seu marquesat, però declarat rebel a finals de 1397[[72]]. Quan al 1410 morí Martí el Vell, la regència de Sicília fou disputada entre la reina Blanca, vídua de Martí el Jove, i el gran justicier, Bernat de CABRERA [1 + 0], que prengué Gozo i amenaçà Malta, però fou Francesc Gatto qui mantingué Malta per a la reina[[73]].

El cas del català Bernardus de Yaner (sive Janer sive Gener), nomenat al 1418 com a vicari general de la catedral, és exemple de l'ocupació de càrrecs eclesiàstics pels catalans[[74]]. No obstant això, no es troben referències de la presència actual del seu llinatge a Malta. Amb l'ascensió d'Alfons el Magnànim al tron al 1416, els Spaniards vénen a dominar posicions reials clau. És el cas del català Antoni Fabra, qui en 1418 serà nomenat secretus[[75]]. ¿Podria ser-ne una derivació FABRI [140 + 139] o FABRE [25 + 8], malgrat que Cassar consideri Fabri un nom ocupacional italià?[[76]]. A causa d'altres variants trobades com Fabro, Fabreschi, Fabrici, Fabrini, Fabrizi, Fabrizio, crec que s'ha de donar la raó a l'etimologista.

Al 1431 fou requerit pel rei el bergantí de Bartomeu ABELA [1210 + 1297] per negocis especials, incloent-hi l'escorta de Madonna Johanna, l'esposa del virrei de Sicília[[77]]. I al 1443 el rei li concedeix en feu perpetu una terra a Petralonga, en reconeixement dels serveis prestats a la corona[[78]]. Al 1440 el rei Alfons concedeix al seu fidel escrivà, Johannes SOLER [18 + 11], el dret d'ancoratge a la ciutat de Malta, pels serveis prestats[[79]]. Al 1455 el cavaller Simon d'Artall, castlà del palau reial a Palerm, rep l'ordre de recuperar el bergantí de Gozo, carregat amb cotó cap a Sicília, que havia estat apressat pel corsari cristià Andreu SUGNER [0+0][[80]]. Aquí s'evidencien també cognoms catalans, però sense pervivència en l'onomàstica maltesa.

A diferència, tenim evidències en les següents notícies d'un cognom de força presència a les illes: al 1482 Nicolaus Abela era capità d'una fusta que pertanyia al secretus Antonio de Guevara quan fou atacat i enfonsat pels genovesos d'Agrigent; al 1514 Bartomeu Abela, dit Meimo, fill del noble Pietro Abela, vicecastlà de Castrum Maris, fou enviat amb dos bergantins i cinquanta mariners maltesos, en una missió de control constant de les aigües externes, a la fortificació de Tripoli[[81]]. Per últim, Petrus Abela va morir al 1526, a l'entrada d'una badia a Gozo, en aigües pròpies, quan el seu bergantí fou atacat per vaixells de pirates tunisians[[82]].

Uns altres noms de capitans d'armes en temps de crisi abans de 1530 foren majoritàriament d'origen ibèric, com per exemple els cognoms catalans tals com Guillelmo de Riera a Gozo (1452), Pedro de Teixera (1513), Johannes Ribes Altes (1526-1529), etc., malgrat no haver deixat rastre de la seva presència a Malta[[83]].

Al Libro Quarto de la seva obra, G. F. Abela anomena els capitani i giurati que governaren la ciutat i l'illa de Malta del 1350 fins al 1530, dels quals destaquen els següents pel seu origen català[[84]]:

· 1371, cap. Giovanni d'ARAGONA [2 + 2]

· 1406, cap. Giovanni di Santa Colomba: COLOMA [1 + 0]; COLOMBI [3 + 0]; COLOMBO [7 + 3]
· 1407, giur. Antonio de Falcono: FALCONE [8 + 8]; Giovanni de Beglera (BERRERA [0 + 0])
· 1415, cap. Lupo Terrazza: TERRASANO [1 + 1]; TERRASI [0 + 1]
· 1416, giur. Gio. de AREXULA [0 + 0]
· 1419, virrei Antonio de CARDONA [257 + 264], giur. Martino de TORRES [3 + 6]
· 1429, 1433, 1437 cap. Antonio d'Esguanez: INGUANEZ [85 + 28] o INGUANES [54 + 81]; Paolo Begliera (BERRERA [0 + 0])
· 1431, giur. Antonio de Begliera
· 1434, giur. Paolo de Begliera
· 1435, giur. Antonio de Begliera
· 1439, cap. Antonio Desguanez: DESGUANES [1 + 0]; Paolo Beglera
· 1440, cap. Gherardo Desguanez, fill d'Antonio
· 1441, giur. Galcerano Desguanez; Antonio de Begliera
· 1442, 1448, cap. Antonio Desguanez
· 1443, giur. Paolo Begliera
· 1449, giur. Francesco Desguanez
· 1450, giur. Guglielmo Desguanez
· 1451, giur. Pietro de VALDES [0 +0], giur. Pontio Valle: VALLES [2 + 0]
· 1452, giur. Francesco Desguanez
· 1453, giur. Antonio Begliera
· 1454, giur. Guglielmo Desguanez
· 1457 giur. Goffredo Desguanez; giur. Paolo Begliera
· 1460, cap. Pietro de Baldes
· 1463, giur. Antonio Desguanez i Pietro Baldes
· 1466, cap. Ramondo de PARISIO [2 + 0]; PARISI [24 + 21], giur. Tristano di GUEVARA [3 + 2]
· 1467, giur. Paolo Begliera
· 1468, cap. Tristano di Guevara: DE GUEVARA [22 + 28], giur. Goffredo Desguanez
· 1470, giur. Paolo Begliera
· 1472, giur. Tristano di Guevara
· 1473, giur. Goffredo Desguanez
· 1476, giur. Pietro de Baldes; giur. Paolo Begliera
· 1479, cap. Giovanni di Guevara
· 1481, cap. Torres di Guevara, giur. Goffredo Desguanez
· 1482, cap. Pietro de RIBERA [5 + 4]
· 1486, giur. Goffredo Desguanez
· 1487, cap. Carlo di Guevara, giur. Artale d'ALAGONA [2 + 2],
· 1489, 1493, giur. Giovanni di Guevara
· 1491, 1492, giur. Artale d'Alagona
· 1494, giur. Goffredo Desguanez
· 1500, 1503, cap. Giovanni di Guevara; 1503 giur. Francesco Mompalau: MOMPALAO [17 + 7], Montpalau o Monpalau sense registres
· 1516, cap. Matteo di Guevara
· 1518, giur. Antonio Desguanez
· 1522, 1529, cap. Antonio Desguanez

Entre les famílies nobles malteses que significativament G.F. Abela o d'altres autors consideren d'origen català podem destacar[[85]]:

ARAGONA [2 + 2];

ALAGONA [2 + 2];

ABELA [1210 + 1284];

BERNARDO [5 + 0], G.F. Abela consigna en 1375 un Petrus Bernardi Pirata Catalanus;

CATALANO [15 + 22];

FALCA o FALCO, sense registres, potser perviu en FALCONE [8 + 8];

GUEVARA [3 + 2], DE GUEVARA [22 + 28] o la seva derivació DEGUARA [128 + 166];

Inguanes o Desguanechs: INGUANEZ [85 + 28], INGUANES [54 + 81] o DESGUANES [1 + 0];

Mompalau: MOMPALAO [17 + 7];

MAMO [697 + 783], del qual G.F. Abela considera com possiblement descendent dels primers catalans Maimó;

PELLEGRINO [26 + 25], PELLEGRINI [16 + 6], PELLEGRIN [5 + 5], Jacobus de Peregrino, castlà de Castum Maris entre 1357-1372[[86]].

SOLIMELLA [0 + 0], Arnaldus Solimella, castlà de Castrum Maris entre 1318-1320[[87]].

VAGNOLO [3 + 6], segons G.F. Abela procedeix de Banyols.

Entre els cognoms en llengua romànica post-1275 considerats per Geoffrey Hull d'origen català o possible català s'hi troben[[88]]: FORMOSA [750 + 736], TONNA [537 + 596], dels quals no n'he trobat referències individuals. En el cas de GRIMA [1.594 + 1.584], trobo Johannes Grima, el terreny del qual llinda amb el feu de Tabrija, concedit el 1398 a Arnau Geraldo de Barcelona[[89]]. Els Bonavia, Desguanes i Abela els he tractats àmpliament en aquest treball; i finalment PORTELLI [1.683 + 1.764], d'origen clarament italià, però també amb una derivació del català Portell. Aquí rau la dificultat de determinar quina proporció del total correspon a l´àmbit italià o català.

Pere Alzina fa referència al seu article del 2011 i a l'emissió d'Afers Exteriors de TV del 2016 als cognoms catalans que ha trobat a Malta, principalment SOLER [18 + 11], ABELLA [0 + 6], CARDONA [257 + 264], PUJOL [0 + 0], MONSERAT [1 + 0][[90]]. Alguns els he tractats a bastament aquí, d'altres no n'he trobat referències.

Acabo aquest relat amb una cita aclaridora, traduïda lliurement, de Stanley Fiorini, un gran coneixedor de la història de Malta: "La presència d'estrangers que s'establiren a Malta o tingueren interessos a llarg termini es molt evident pels cònsols que els representaven. Així, del segle XIV al segle XVI molts d'ells foren Spaniards, majoritàriament catalans"[[91]].

Conclusions

D'entre els més comuns cognoms maltesos, suposadament d'origen català, cauen definitivament VELLA [8.406], amb més probabilitat d'origen sicilià i CALLEJA [3.333], clarament acreditat com d'origen grec. Vet aquí, que el cognom d'origen català amb més presència a Malta és ABELA [2.507], llevat del cas PORTELLI [3.447], on no hi ha possibilitat d'esbrinar la porció italiana o catalana de la presència d'aquest cognom. La variant ABELLA [6], l'autèntic cognom català de la versió Abela, te una incidència en només 7 dones i cap home,
totes elles casades a Vittoriosa. Estic estudiant els registres, però ja el primer cas sembla ser clarament una repetició fallida: és un registre de Robert Bolognese casat el 18-6-1583 amb Marietta Abella, filla de Marco. En contraposició, casualment, la germana del nostre conegut comanador G.F. Abela era Marietta Abela Vella, filla de Marco i Bernardina, casada el 10-6-1583, a Vittoriosa, amb el noble bolonyès Giacomo de Robertis.

Sorprenentment, el següent cognom més comú d'origen català seria FORMOSA [1.486], però del qual no n'he trobat referències individuals. Igual que en el cas de TONNA [1.133]. Entremig hi trobem MAMO [1.480]. Aquí cal un estudi per validar que, efectivament, es derivaria de Maimó, un dels primers soldats catalans arribats a les illes. També es requereix un estudi acurat sobre l'arribada a Malta, des de els països catalans, d'individus amb el cognom BONAVIA [823]; o sobre la confirmació de GERADA [334], com a possible derivació de Guerau; i si FABRE/RI [312], deriven de Fabra.

La presencia de CARDONA [521] és congruent amb la forta actuació d'aquest llinatge a l'edat Mitjana a Malta. Un cas molt interesant és la forta presència a la política maltesa dels segles XV i XVI dels GUEVARA/DE GUEVARA [55] i la forma sincopada DEGUARA [294]. Igual importància política tingueren els DESGUANES [1], transformats clarament en INGUANES/EZ [248]. Caldria esbrinar si IMBROLL [170] s'ha desenvolupat de En Brull.

Al full Excel annex es poden visualitzar els 46 cognoms següents que aporten menys de 100 individus als registres maltesos, amb casos interessants com SERRA [61], CATALANO [37], SOLER [29] o ARAGONA [4]. O els últims 13 casos: per exemple Prades o Pujol, com a mostra de l'existència de molts altres cognoms catalans, amb actuació a Malta, sense que es trobi cap individu registrat.

Es pot concloure, finalment, que la presencia catalana a les illes de Malta arribaria, en el millor dels casos, a un minso 4,3 % del total de registres de matrimonis des de 1522 fins a 1942, els quals s'han extret dels registres a la base de dades de geneanum.com, com a conseqüència de l'estudi, en aquest treball, dels personatges reportats que actuaren a Malta aproximadament entre 1283 i 1530. El percentatge indicat és congruent amb l'estudi fet per Geoffrey Hull (veure més amunt la nota 10), en el qual apunta a "un 9,5 % de relativament recents cognoms catalans i altres d'ibèrics".

A més, els 19 cognoms més freqüents, entre els quals, però, no n'hi ha cap de català segur, fan un 32,5 % del total, i que consigno a la estadística annexa de cognoms a Malta.

Indubtablement, l'estadística donaria d'altres resultats, si s'analitza la incidència dels cognoms, i no pas la freqüència d'individus que porten un cognom català en el còmput global.

Josep Abela

BIBLIOGRAFIA

(Abela 1647) - ABELA, Giovanni Francesco, Della Descrittione di Malta Isola nel Mare Siciliano «Malta Illustrata». Malta, 1647.

(Abela 2018b) - ABELA MONTOYA, Josep, «Els Abela de Malta, hereus de la baronia d'Abella del Pallars Jussà (segles XI-XV)», INH, Institut Nova Història, desembre-2018. [En línia]. Disponible en: https://www.inh.cat/search/abela.

(Bilbeny 2019 sep) - BILBENY, Jordi, «Els Inguanez de Malta, provinents dels Guanech o Desguanech», INH, Institut Nova Història, sep-2019. [En línia]. Disponible en: https://www.inh.cat/search/inguanes.

(Cassar 2003) - CASSAR, Mario. The Surnames of the Maltese Islands. An Etymological Dictionary. Malta: Book Distributors Ltd., 2003.

(Cassar 2017) - CASSAR, Mario, «Maltese Habitational Surnames: The Mediterranean Context», Symposia Melitensia, no 13, p. 26, 2017.

(Dalli 2006) - DALLI, Charles, Malta. The Medieval Millenium. Malta, 2006.

(Fiorini 1987) - FIORINI, Stanley, «Sicilian Connexions of Some Medieval Maltese Surnames», Journal of Maltese Studies, no 17-18, pp. 104-138, 1988 1987.

(Fiorini 1999a) - FIORINI, Stanley, Documentary Sources of Maltese History. Part II. Documents in the State Archives Palermo, Malta University Press, vol. 1-Cancelleria Regia: 1259-1400. Malta, 1999a.

(Fiorini 1999b) - FIORINI, Stanley, «The Malta Genoese Counts of Malta», Malta Historica. New Series, no 12: 4, pp. 359-366, 1999b.

(Fiorini 2004) - FIORINI, Stanley, Documentary Sources of Maltese History. Part II. Documents in the State Archives Palermo, Malta University Press, vol. 2-Cancelleria Regia: 1400-1459. Malta, 2004.

(Fiorini 2013) - FIORINI, Stanley, «Spanish influence in late medieval Malta», The Malta Historical Society, pp. 9-27, 2013.

(Fiorini 2018) - FIORINI, Stanley, «Aspects of Malta's Harbour before 1530», The Port of Malta, Progress Press. Eds. Carmel Vassallo and Simon Merciera., Malta, 2018, pp. 1-47.

(Hull 2015) - HULL, Geoffrey, «The Oldest Maltese Surnames: A Window on Sicily's Medieval History», Sicily and the Mediterranean Migration, Exchange, Reinvention, New York: Palgrave MacMillan, 2015a, pp. 77-110.

(Hull 2015b) - HULL, Geoffrey, «Late Medieval Maltese Surnames of Arabic and Greek Origin», Symposia Melitensia, no 11, pp. 129-143, 2015b.

(Luttrell 1969) - LUTTRELL, Anthony, «La casa de Catalunya-Aragó i Malta: 1282-1412», Estudis d'història Medieval, Institut d'Estudis Catalans., vol. I, Barcelona, 1969.

(Luttrell 1975) - LUTTRELL, Anthony, «Approaches to medieval Malta», Medieval Malta Studies on Malta before the Knights, 1975.

(Montclús 2015) - MONTCLÚS i ESTEBAN, Joaquim, La Franja de Ponent?: aspectes històrics i jurídics. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.

(Rodrigo 2013) - RODRIGO LIZONDO, Mateu, Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420), vol. II, 2 vols. València: Universitat de València, 2013.

(Sciascia 1993) - SCIASCIA, Laura, Le donne e i cavalier, gli affanni e gli agi: famiglia e potere in Sicilia tra XII e XIV secolo. Messina: Sicania, 1993.

(Sobrequés 2011) - SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago, Els Barons de Catalunya. Barcelona: Base, 2011.

(Wettinger 1968) - WETTINGER, Godfrey, «The Distribution of Surnames in Malta in 1419 and in the 1480s», Journal of Maltese Studies, vol. 5, pp. 25-48, 1968.

(Wettinger 1969) - WETTINGER, Godfrey, «The Militia List of 1419-1420: A New Starting Point for the Study of M…», Melita Historica, Valetta: V, Valetta, 1969.

(Wettinger 1999) - WETTINGER, Godfrey, «The Origin of the 'Maltese' Surnames», Melita Historica New Series, vol. 12, no 4, pp. 333-344, 1999.

Apunts propis:

1282: el governador angeví Dionigi de Barba actuava per Pere el Gran com a justicier de Malta... El 12 d'abril escriví a Manfredi (i no Conrado) Lancia àLuttrell 1969: 21

1283-jul-8: "Aragó!, Aragó!, via sus, via sus! ,,, i ell [Roger de Llúria] deixà darrera seu tres-cents hòmens de catalans per a la defensa ..."^9 à Llutrell 1969:21, n. 9: Muntaner, caps. 81-84; més detalls i referències en M. Amari, La guerra del Vespro Siciliano, II (Milano 1886), 13-18; Dufourcq, 263, erròniament data la batalla el 1284 i dóna Conrado Lancia.

Notes bibliogràfiques:

[1] Fiorini 2013: 9

[2] Dalli 2006: 235; Nexus Malta ha elaborat una elegant copia facsímil amb traducció del text. En disposo d'un exemplar.

[3] https://timesofmalta.com/articles/view/100-surnames-cover-75-of-the-population.506558, consultat el 22 oct 2018.

[4] Les xifres entre claudàtors indiquen la freqüència del cognom d'homes + dones, o la suma d'ambdós, del corresponent registre de Matrimonis a Malta a la base de dades www.geneanum.com.

[5] Cassar 2017: 46, n. 19

[6] Cassar 2017: 59

[7] Wettinger 1968 i Wettinger 1969

[8] Wettinger 1968: 26. “The Abelas were settled in large numbers at Birgu in the early sixteenth century.6” àn. 6: Royal Malta Library, Università MS 12, fol. 235r.

[9] Fiorini 2013: 12; Fiorini 1999a: 291, doc. 249

[10] Hull 2015b: 130

[11] Hull 2015b: 143

[12] Cassar 2017: 57

[13] Cassar 2017: 60

[14] Fiorini 1987: 129

[15] Cassar 2017: 43; Hull 2015a: 95

[16] Wettinger 1999: 335

[17] Fiorini 2013: 12

[18] Wettinger 1999: 342

[19] Abela 1647: 542

[20] Wettinger 1999: 334

[21] Wettinger 1999: 342/3

[22] Fiorini 2013

[23] Fiorini 2013: 9

[24] Montclús 2015: 117

[25] Fiorini 2013: 12

[26] Fiorini 1999b: 363

[27] Dalli 2006: 155

[28] Sobrequés 2011: 287 ss.

[29] Sciascia 1993: 102

[30] Abela 2018b

[31] Fiorini 2013: 9; Fiorini 2018: 44

[32] Dalli 2006: 155

[33] Rodrigo 2013: doc. 213

[34] Dalli 2006: 164 ss.; Luttrell 1969: 23

[35] Luttrell 1969: 23

[36] Luttrell 1969: 28

[37] Wettinger 1999: 339; Dalli 2006: 160

[38] Fiorini 2013: 10

[39] Fiorini 1999a: 323, doc. 276

[40] Fiorini 2013: 11

[41] Fiorini 2018: 44

[42] Fiorini 2013: 12

[43] Luttrell 1969: 29

[44] Fiorini 2013: 11; Dalli 2006: 168-169

[45] Abela 1647: 520 ss.

[46] Cassar 2003: 280

[47] Fiorini 2013: 11

[48] Luttrell 1969: 25

[49] Luttrell 1969: 26

[50] Abela 1647: 285, 506

[51] Luttrell 1969: 27

[52] Abela 2018b

[53] Fiorini 2013: 12; Wettinger 1999: 341, apunta "… Suria (in Spain), …"

[54] Luttrell 1969: 29; Fiorini 2013: 13

[55] Fiorini 2013: 13

[56] Luttrell 1969: 28

[57] Luttrell 1969: 28

[58] Wettinger 1999: 339

[59] Cassar 2003: 172

[60] Fiorini 2013: 12

[61] Fiorini 2018: 44

[62] Bilbeny 2019 sep

[63] Luttrell 1969: 29

[64] Dalli 2006: 187 ss.

[65] Fiorini 2018: 44

[66] Fiorini 2013: 16

[67] Abela 1647: 489

[68] Fiorini 2004: doc. 131

[69] Fiorini 2004: doc. 409

[70] Luttrell 1975: 48-49

[71] Dalli 2006: 204-206

[72] Dalli 2006: 189

[73] Luttrell 1969: 30

[74] Fiorini 2013: 14; Dalli 2003: 229

[75] Fiorini 2013: 14

[76] Cassar 2003: 144

[77] Fiorini 2004: doc. 324

[78] Fiorini 2004: doc. 475

[79] Fiorini 2018: 35, n. 234

[80] Fiorini 2018: 19, n. 119

[81] Fiorini 2018: 19, n. 121

[82] Fiorini 2018: 28, n. 192

[83] Fiorini 2013: 16

[84] Abela 1647: 421 ss.

[85] Abela 1647: 449 ss.

[86] Fiorini 2018: 44

[87] Fiorini 2018: 44

[88] Hull 2015a: 95-97

[89] Fiorini 1999a: 233, doc. 205

[90] Bilbeny 2019 sep

[91] Fiorini 2018: 32, n. 218